

CARACTERISTICILE PERSONALITĂȚII DELINCVENTE

MARIOARA PETCU*

***Abstract** Considering the psychological crime as an individual personality commitment involved in criminal acts emphasis is on the concept of social immaturity, as the specificity of delinquency.*

The concept of social maturation insufficient highlight problems of social integration, conflict with the requirements of a particular normative value system, emphasizing disorders of structuring social relations.

From these positions are highlighted dealing with juvenile insufficient assimilation requirements and socio-cultural norms (social deficit) and lack of adjustment to the social processes through acts of deviant behavior.

Thus, the fundamental characteristic of these subjects is dissonant nature of social maturity and therefore personality development.

***Key words:** egocentrism, behavioral lability, emotional indifference, social maturity, amnesia after crime, social deficiency, deviant behavior.*

Studiul integrării globale a conduitelor la diferite niveluri constituie după M. Reuchelin (1999), domeniul personalității.

În 1937 Allport, unul din prestigioșii cercetători ai personalității, a efectuat o trecere în revistă a nu mai puțin de 50 de definiții date acesteia. În diversitatea lor definițiile se pot grupa în jurul a trei probleme centrale:

- postularea existenței aceluiași mecanisme și principii de funcționare la toți oamenii, atât la nivelul integrării de ansamblu, cât și pentru integrările funcționale mai specializate;

* Prof. univ. dr., Universitatea de Arte Vizuale Cluj-Napoca.

- fiecare individ este o personalitate unică în „alegerea” unei modalități de realizare a mecanismelor generale de integrare;
- modalitățile de realizare a integrării individuale par să se regăsească cu o relativă stabilitate la diferite niveluri și la date diferite.

1. Teorii ale personalității delincvente¹

1.1. Teoria lui Eysenck privind personalitatea delincventă

În centrul preocupărilor lui Eysenck stă problema personalității. Eysenck pornește de la teoria pavloviană considerând omul în esență ca o ființă care învață, achiziționează noi deprinderi și cunoștințe ce îi modifică atitudinile și comportamentul.

Latura decelabilă pe baza observațiilor, a comportamentului uman este capacitatea de a forma reflexe condiționate (învățare) care la Eysenck și Pavlov sunt un dat nativ a cărei actualitate este în funcție de condiționarea reală, de influențele sociale exercitate neconținut asupra individului.

¹ Bibliografia folosită pentru prezentul articol: Allport, F., *Theories of perception and the concept of structure*, Holt, New York, 1955; Born, M., *Psychologie de la délinquance*, Bruxelles, De Boeck, 2003; Eysenck, H. J., *Crime and personality*, Routledge and Paul, London, 1965; Eysenck, H., Eysenck, M., *Descifrarea comportamentului uman*, Editura Teora, București, 1998; Fennelly, L. J., *Handbook of loss prevention and crime prevention*, 4th ed., Amsterdam, Elsevier Butterworth-Heinemann, 2004; Iluț, P., *Valori, atitudini și comportamente sociale. Teme de psihosociologie actuale*, Editura Polirom, București, 2004; Kohlberg, L., *The philosophy of moral. Developmental stages and the idea of justice*, Harper and Row, San Francisco, 1981; Mitrofan, I., *Cursa cu obstacole a dezvoltării umane*, Editura Polirom, Iași, 2003; Mucchielli, R., *Comment ils deviennent délinquants*, Ed. social françaises, Paris, 1981; Ogien, A., *Sociologia devianței*, Editura Polirom, Iași, 2002; Preda, V., *Delincvența juvenilă. O abordare multidisciplinară*, Presa Univ. clujeană, Cluj-Napoca, 1998; Petcu, M., *Abordări psihosociale ale juridicului*, Editura Alma Mater, Cluj-Napoca, 2012; Petcu, M., *Mecanismele psihosociale ale juridicului*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2005; Petcu, M., *Retorica juridica*, Editura Alma Mater, Cluj-Napoca, 2012; Pinatel, J., *Le phénomène criminel*, M. A. Editions, Paris, 1987; Reuchlin, M., *Psychologie generală*, Editura Științifică, București, 1999; Stanoiu, R. M., *Criminologie*, Editura Oscar Print, București, 2006.

Ceea ce se constată la nivelul comportamentului uman este capacitatea de a forma mai greu sau mai ușor reflexe condiționate, în funcție de care subiectul se situează în categoria introvertit-extrovertit. Condiționalitatea ca dat nativ suportă influențele sociale.

Eysenck consideră că majoritatea covârșitoare a infractorilor se selectează din rândul extravertiților, având drept caracteristică fundamentală dificultatea de a fi condiționați, deci de a fi educați.

Extravertitul tipic are o suită de trăsături din care multe sunt la baza comportamentului infracțional. Astfel, extravertitul este o persoană sociabilă până la a simți disconfortul în lipsa anturajului, caută mereu senzaționalul, e gata să-și asume riscuri, acționează sub impulsul momentului, fiind impulsiv, amator de farse, variație, schimbare. Îl mai caracterizează pe lângă optimism, lipsa de griji, agresivitatea, ușurința de a-și pierde firea, lipsa de control asupra propriilor acte și vorbe.

Eysenck semnalează că în evaluarea unor cazuri particulare este necesar să se studieze interacțiunea individ-mediu, cu caracteristicile celor două dimensiuni. Astfel, chiar și o educație bună, subliniază autorul, în cazul unui extravertit excesiv nu va avea efectele dorite.

În privința delincvenților introvertiți, Eysenck apreciază că în majoritatea lor provin din medii familiale viciate, a căror influență nocivă se exercită ușor, deoarece caracteristica lor importantă este condiționalitatea ușoară, cu însușirea facilă a deprinderilor rele, a concepțiilor imorale caracteristice mediilor de acest gen.

Eysenck abordează și fenomenul de recidivă. El arată că și Pavlov, în cazul formării reflexelor condiționate, atrage atenția asupra factorului timp în formarea reflexelor și insistă asupra necesității coincidenței (sau apropierii) în timp a stimulilor condiționați cu cei necondiționați. În cazul concret al infractorului ar trebui ca pedeapsa ce i se aplică, pentru a avea valoare de stimul negativ condiționat, să înceapă imediat după actul infracțional, fapt care în practică nu se întâmplă niciodată.

Eysenck se referă la “paradoxul criminal” (infractorul și mai ales recidivistul care știe că ar putea fi pedepsit, totuși comite actele sale). Pentru explicarea acestui paradox, Eysenck apelează la “legea secvenței temporale” a lui O.H. Mowrer, conform căreia un act uman este determinat nu numai de consecințele sale, ci și de apariția în timp a

respectivelor consecințe. Deci, când o acțiune are o consecință premială (pozitivă) și una de sancțiune (negativă), cu ponderi (teoretic) egale, atunci situația se rezolvă în funcție de consecința probabilă cea mai apropiată. În cazul unui act infracțional, consecința imediată cu efect pozitiv, de satisfacție imediată morală sau materială acționează mai puternic decât sancțiunea legală care este mai îndepărtată în timp și comportă un anumit grad de incertitudine. Această explicație de natură empirică are mai mult valoare descriptivă, dar la modul concret ea este greu de contrazis (cu atât mai mult cu cât această “lege” face parte din teoria învățării). Un alt argument al lui Eysenck în cadrul categoriei de delincvenți extravertiți este greaua lor condiționalitate, deci dificila lor reeducare.

1.2. Teoria personalității criminale după J. Pinatel

La Eysenck centrul de greutate în studierea infractorilor pornea de la analiza psihologică, iar la Jean Pinatel merge pe linia analizei psihosociale cu preponderență. Astfel, el consideră ca izvor esențial al creșterii criminalității dezvoltarea accelerată a societății și a tehnicii față de cultură, deci moravurile, ideile și credințele rămânând în urmă. Omul se găsește neadaptat, într-o dezorganizare socială unde nimic nu este stabil, totul este în mișcare, schimbare. Accelerarea ritmului de viață, mecanizarea stilului de viață duc la dispariția valorilor fundamentale spirituale și intelectuale.

Într-o asemenea societate, omul este surmenat, anxios, obosit. Pornind de la acest cadru, Pinatel vede criminalitatea ca o maladie morală a societății. Individul atins grav de această maladie socială este personalitatea criminală, identificată de autor cu un model pe care analiza criminologică îl utilizează în studiile sale. Este un instrument de lucru, permițând o aproximare a gradului lor de pericolozitate socială. Acest model ne permite să sesizăm de ce delincvenții sunt oameni cu infinite variații, dar care au totuși ceva în comun. Între oameni nu există diferențe de natură, buni sau răi, spune Pinatel, deoarece în circumstanțe speciale orice om poate deveni criminal. Diferențele între oameni sunt în funcție de pragul delincvențial, pentru unii indivizi sunt suficiente câteva incitații

pentru a trece imediat la infracțiune, pe când pentru alții sunt necesare incitații puternice pentru a trece la acțiune.

Această aptitudine, trecere la act, diferențiază delincvenții de nedelincvenți și delincvenții între ei. Pentru criminologie, subliniază autorul, important este studiul personalității în situația dată. Situațiile pot fi specifice sau periculoase, caracterizate prin faptul că ocazia nu are nevoie să fie căutată și astfel actul criminal care se comite într-o situație specifică constituie reacția personalității la situația dată. Situațiile mai pot fi și nespecifice și în acest caz ocazia trebuie să fie căutată. În aceste cazuri, personalitatea domină situația, iar actul criminal când se comite este consecința directă a acțiunii personalității.

De aici autorul concluzionează că mediul poate fi criminogen nu numai prin multiplicarea ocaziilor criminale, ci și prin facilitatea structurării personalităților criminale.

Pinatel identifică caracteristicile personalității criminale grupate într-un nucleu, cum sunt egocentrismul, labilitatea, agresivitatea și influența afestivă. Structura dinamică a personalității criminale presupune componente care nu sunt anormale în sine, ci doar în acțiunea și interacțiunea lor. De aceea personalitatea criminală trebuie să fie considerată ca un rezultat și nu ca un dat. Toate celelalte componente psihologice care pot fi întâlnite la criminal nu sunt în relație cu trecerea la act, ci numai cu modalitatea de executare a crimei. Astfel, componente ale activității (delincvenți activi și pasivi), aptitudinile fizice (delincvenți robuști și debili) sau aptitudinile intelectuale (delincvenți inteligenți și delincvenți insuficient de inteligenți), aptitudinile profesionale și sociale (delincvenți “buni profesional” și alții extrem de stângaci), necesitățile nutritive și sexuale (delincvenți cu instincte puternice, alții slabi) sunt neutre în raport cu trecerea la acțiune.

În cadrul nucleului personalității criminale, caracteristica identificată ca **egocentrism** este un efect al societății care se bazează pe o competiție nemiloasă și care favorizează toate formele care exaltă trăsăturile achizitive ale omului. La acestea Pinatel mai adaugă o inflație nemaipomenită a normelor legislative, care duc la o stare de anomie, când în mediul ce-l înconjoară pe individ totul este hiperreglementat, individul nu se mai descurcă, ghidându-se după propriile instincte.

Labilitatea, o a doua caracteristică enunțată de Pinatel ca făcând parte din nucleul personalității criminale, este o lipsă de inhibiție, impreviziune, abandon la impresiile momentului, absență la reflecție asupra consecințelor unui act. Pinatel consideră că omul în societatea dominată de tehnică vede totul în perspectivă, iar economiștii îi organizează ziua de mâine ferindu-l de neprevăzut. Ca o reacție la această situație, omul se ancorează puternic în prezent, având cu un oarecare grad de labilitate și iresponsabilitate individuală. Societatea, obligând un individ să gândească scurt, fugitiv și mobil, îndeamnă spre imprudență, la actul subit și negândit, generând incapacitatea utilizării experienței anterioare și antrenarea în acțiuni efemere.

Agresivitatea derivă din frustrări pe care societatea le implică. Societatea, prin ritmul de viață și de muncă extrem de rapid impune frustrări biologice, căci omul este silit să trăiască în condiții ce contrazic natura sa. Alcoolul, așa cum am mai menționat, mărește agresivitatea.

Și ca o ultimă trăsătură specifică personalității criminale este **indiferența afectivă** sau **absența emoțiilor** și a înclinațiilor altruiste și simpatetice. Indiferența afectivă este un efect al actualei forme de viață. Mai mult, orice sentimentalism este de prisos și constituie o piedică în calea realizării.

Printr-o analiză a sistemului socio-economic se detașează un raport strâns între sistemul economic de concurență și competiție duse la extrem și agresivitate. Lupta pentru viață favorizează ostilitatea. Dar concurența generează și o agresivitate a eșecului. Ori eșecul este legat strâns de lipsa posibilităților la pornire, fapt ce angajează păturile defavorizate la o subcultură de violență. Interiorizată de membrii grupului, devine un element al personalității și astfel violența este abordată ca îndrăzneală și curaj.

2. Personalitatea delincventă

2.1 Caracteristicile personalității delincvente

Definirea delincvenței din punct de vedere psihologic angajează **personalitatea** individuală implicată în acte infracționale cu accent,

pentru unii autori, pe conceptul de imaturitate socială, sub raportul intensității lor, ca și caracteristici specifice delincvenței.

Conceptul de **insuficiență maturizare socială** **Error! Bookmark not defined.** subliniază dificultățile de integrare socială **Error! Bookmark not defined.**, de conflict cu cerințele unui anumit sistem valoric normativ, subliniind tulburări ale structurării raporturilor sociale.

De pe aceste poziții de abordare a delincvenței sunt evidențiate **insuficiența** proceselor de **asimilare** a cerințelor și normelor socio-culturale (**deficit de socializare**) și **insuficiența** proceselor de **acomodare** la mediul social prin acte de conduite deviate. Astfel, caracteristica fundamentală a acestor subiecți este caracterul disonant al maturizării sociale și, deci, al dezvoltării personalității (V. Preda – 1998). În cadrul acestei insuficiente maturizări se înregistrează **decalaje de dezvoltare** între nivelul maturizării intelectuale, pe de o parte, și nivelul dezvoltării afectiv-motivaționale și caracterial-acționale, pe de altă parte; decalaje între dezvoltarea intelectuală și dezvoltarea judecăților și sentimentelor morale (L. Kohlberg – 1981) sau atât o perturbare intelectuală cât și o perturbare motivațională și caracterială.

De pe aceste poziții, trăsăturile personalității delincvente se identifică cu instabilitatea emotiv-acțională, inadaptare socială, căutarea satisfacției materiale sau morale, prin infracțiune și duplicitatea comportamentului infractor.

– **Instabilitatea emotiv-acțională** este asociată conturării profilului personalității delincvente. Această caracteristică este întâlnită, în unele situații, ca expresie a unei instabilități emotive și la persoanele cu comportament conformist fără a fi însă, un comportament stabil, preponderent (detalieri în capitolul despre Afectivitate din M. Petcu, *Abordări psihosociale ale domeniului juridic*).

– **Inadaptarea socială**, ca și caracteristică a delincvenților, are drept cauză a insuficienței maturizării sociale carențele educative și socio-afective din grupurile respective. Anamneza evidențiază, în majoritatea cazurilor, proveniența din medii dezorganizate (orfani, semiorfani, părinți divorțați, părinți infractori, alcoolici). Educația care are ca efect canalizarea în sensul încadrării în normele sociale a instinctelor omului, a proceselor de cunoaștere la copii, concomitent cu formele de conduită

adecvată, presupune și formarea unor deprinderi utile și trainice de pliere pe cerințele vieții sociale. De aici apare, ca o concluzie ce ține de firesc, constatarea unor cercetări care consideră ca punct de pornire al devianței încălcarea voită a regulilor igienei elementare. Reglarea urinării și a defecării în primii ani ai copilăriei au, pe lângă semnificația educației igienice, și una psihologică, de exersare a formelor superioare de inhibiție condiționată.

Alimentarea organizată cu o ritmicitate a programului educă, pe de o parte, stăpânirea nevoii de hrană, iar pe de altă parte realizarea normei regimului zilnic constituind astfel primele elemente ale adaptării sociale.

Desprinderea de timpuriu, de încadrare pe linia socială sau de transgresare dincolo de ea, este decisivă, deoarece în această perioadă se stabilesc legăturile temporale de bază.

În acest interval, dacă nu sunt înlăturate atitudinile antisociale derivate din carențele influențelor educative, prin acțiuni educative nuanțate, modelate pe situație, se stabilizează deprinderi negative care actualizate în condiții social–economice nefavorabile, pot genera devianță și chiar infracțiune.

Carențele educative se manifestă și prin lipsa de stabilitate și continuitate a influențelor educative. Dacă în perioadele timpurii copilul are libertatea să vagabondeze, prin contextele de grup în care se încadrează, prin modelele de leader la a căror imagine aderă, apare posibilitatea parcurgerii evoluției infracționale de la insignifiantele micile hoții, spre marile furturi și crime. Vagabondajul ca formă concretă a inadapării este și o cale de adâncire și fixare a deprinderilor legate de inadapare.

Vagabondajul înseamnă sustragerea tânărului de la influențele educative familiale și posibila lui încadrare în bande de infractori.

Implicarea carențelor educative pe linia insuficienței maturizării sociale a fost abordată de R. Mucchielli prin **teoria disociabilității** elaborată de el. După R. Mucchielli (1981), disociabilitatea delinventului se exprimă prin următoarele:

- neacceptarea colectivității, a societății;
- falsa percepție socială, a celor din jur;

- lipsa anticipării și evaluării adecvate a consecințelor actelor comise;

- respingerea rolului social acordat înainte de a deveni delincvent și pe care i-l pretinde colectivitatea.

Pe linia concluziilor disociabilității lui Mucchielli, autori ca V. Preda consideră că personalitatea dizarmonică la copii, în sens delinvențial, apare în următoarele cazuri:

- în absența unei învățări necesare;

- în condițiile unei insuficiente interiorizări a normelor de conduită;

- în condițiile unei învățări „pernicioase”;

- în cazul unei învățări ineficiente;

- în condițiile unei învățări inaccesibile.

- **Căutarea satisfacției materiale sau morale prin infracțiune** se încadrează într-o acțiune nocivă societății, de inadaptare socială. Sub raport psihologic este o reacție atipică, caracteristică delinvenților prin căutarea folosului material și moral pe care-l aduce.

Caracterul de insuficientă maturitate psihică derivă din faptul că diferiți excitanți din mediul ambiant exercită asupra delinvenților o stimulare cu mult mai mare decât la ceilalți indivizi. Stimularea excesivă provine atât din sensibilitatea deosebită a infractorului cât și din forța specifică a stimulului, în condițiile în care lipsesc inhibițiile pe linie socială. Lipsa de frâu, de cenzură morală, este considerată de mulți cercetători o caracteristică a infractorului. Lipsa de inhibiție socială trebuie înțeleasă ca o rezultată a formării intereselor în direcție antisocială.

- **Duplicitatea comportamentului infractor**, considerată ca trăsătură a personalității delinvențului, apare ca o a doua natură, dând artificialitate întregului său comportament.

Individul infractor, conștient de caracterul antisocial, distructiv al acțiunilor sale, lucrează în taină, observă, plănuiește, se ferește de controlul oamenilor și în special al autorităților.

Pentru infractor devine obsesivă strădania de a acționa în maniera în care să nu fie descoperit. Această încordare, tensiune, face ca în actul infracțional să se strecoare o eroare, o lacună, care îl poate trăda. Faptul este cunoscut de ambele părți (de anchetator și de infractor) și această

cunoaștere mărește pentru delincvent tensiunea dominantei defensive, determinând-o să devină inhibitoare în momentele cele mai decisive ale infracțiunii. Frica dominantă devine “paralizantă”, inhibând instanța corticală, în funcționarea căreia se vor ivi hiatusuri, greșeli care-l pot trăda.

Cunoscuta atitudine de reîntoarcere la locul infracțiunii se pare că se explică prin fenomenul de **amnezie postinfracțională**, generată de emoția trăită în momentul infracțional, de solicitare a nivelului subcortical.

Derularea în momentul postinfracțional a firului acțiunii săvârșite conștientizează lacunele de memorie, fapt care, alături de acțiunea puternică a dominantei defensive, mărește neliniștea generală. Apare un sentiment de nesiguranță, deoarece nu-și amintește dacă totul a fost pus la punct, dacă nu a comis o greșeală fatală care să-l trădeze. Impulsul imperativ este de reîntoarcere la locul infracțiunii, căreia de cele mai multe ori, când îi dă curs, îi poate fi fatal.

Acuitatea dominantei defensive este atât de puternică încât uneori depășește în forță instinctul de conservare și infractorul se automutilează pentru a-și asigura imunitatea. Exemplul se referă și la cazul de mutilare la mâini, pentru a-și șterge posibila identificare după amprente digitale.

În timpul când nu comite infracțiunea, poate juca rolul omului cinstit, cu preocupări îndepărtate de specificul infracțiunii, pentru ca în taină, să planuiască și să acționeze.

Tăinuirea, pentru infractor, devine o necesitate și îi formează deprinderi specifice care servesc acest scop.